ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Актуализировано:
на заседании кафедры
протокол №11 от «14» июня 2023 г.
Зав. кафедрой

/Х.Б. Нургалина

Согласовано:
Председатель УМК факультета

/ Л.Р. Сулейманова

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

дисциплина «БАШКИРСКАЯ ДИАЛЕКТОЛОГИЯ»

Обязательная часть

(обязательная часть или часть, формируемая участниками образовательных отношений, факультатив)

программа бакалавриата

Направление подготовки
45.03.01. Филология

Направленность (профиль) подготовки
«Отечественная филология» (Башкирский язык и литература, русский язык и литература)

Квалификация
бакалавр

Разработчик (составитель)
доцент, к.ф.н., доцент
(должность, ученая степень, ученое звание)
/ Самирханова Г.Х.

Для приема 2023

Сибай 2023 г.

Рабочая программа дисциплины утверждена на заседании кафедры русской, башкирской и зарубежной филологии протокол от «14» июня 2023 г. № 11.

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры русской, башкирской и зарубежной филологии,
протокол № ___ от «___» августа 20___ г.

Заведующий кафедрой ___________________/ Нургалина Х.Б./

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры ____,
протокол № ____ от «____» ____________ 20 _ г.

Заведующий кафедрой ___________________/ _____________Ф.И.О/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры ____,
протокол № ____ от «____» ____________ 20 _ г.

Заведующий кафедрой ___________________/ _____________Ф.И.О/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины, утверждены на заседании кафедры ____,
протокол № ____ от «____» ____________ 20 _ г.

Заведующий кафедрой ___________________/ _____________Ф.И.О/

Список документов и материалов

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных спланируемыми результатами освоения образовательной программы	
2. Место дисциплины в структуре образовательной программы	
3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)	
4. Фонд оценочных средств по дисциплине	
4.1. Перечень компетенций с указанием этапов их формирования в процессе освоения образовательной программы. Описание показателей и критериев оценивания компетенций на различных этапах ихформирования, описание шкал оценивания	
4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценки знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций в процессе освоения образовательной программы. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций	
4.3. Рейтинг-план дисциплины	
5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины	
5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины	
5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины	
6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине	

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных спланируемыми результатами освоения образовательной программы

В результате освоения образовательной программы обучающийся должен овладеть следующими результатами обучения по дисциплине:

Категория (группа) компетенций	Формируемая компетенция (с указанием кода)	Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине
-	ОПК-1. Способен использовать в профессиональной деятельности, в том числе педагогической, представление об истории, современном состоянии и перспективах развития филологии в целом и ее конкретной области с учетом направленности (профиля) образовательной программы	ИОПК-1.1. Демонстрирует знание истории филологии, ее современного состояния и перспектив развития.	*Знать* историю филологии, ее современного состояния и перспектив развития.
		ИОПК-1.2. Анализирует и интерпретирует классические и современные научные труды ученых-филологов.	*Уметь* анализировать и интерпретировать классические и современные научные труды ученых-филологов.
		ИОПК-1.3. Интерпретирует для целей научно-исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, проблемы конкретной области филологии (в соответствии с направленностью (профилем) программы) в контексте истории, современного состояния и перспектив развития филологии в целом	*Владеть* способами интерпретации для целей научно- исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, проблемы конкретной области филологии (в соответствии с направленностью (профилем) программы) в контексте истории, современного состояния и перспектив развития филологии в целом

	ОПК 2. Способен использовать в профессиональной деятельности, в том числе педагогической, основные положения и концепции в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации;	ИОПК-2.1. Демонстрирует знание основных положений и концепций в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации.	*Знает* основные положения и концепции в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации.
		ИОПК-2.2. Владеет основной лингвистической терминологией и соотносит знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации с конкретными языковыми фактами.	*Умеет* анализировать базовые предметные научно-теоретические представления о комплексной коммуникативной компетенции в деловом языке, представляющей совокупность знаний, умений, способностей, инициатив личности, необходимых для установления межличностного контакта в профессиональной и других сферах и ситуациях человеческой деятельности.
		ИОПК-2.3. Использует в	*Владеет* основной

		научно-исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации	лингвистической терминологией и соотносит знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации с конкретными языковыми фактами.

	ОПК-4. Способен осуществлять на базовом уровне сбор и анализ языковых и литературных фактов, филологический анализ и интерпретацию текста	ИОПК-4.1. Владеет методикой сбора и анализа языковых и литературных фактов.	Знает методику сбора и анализа языковых и литературных фактов.
		ИОПК-4.2. Осуществляет филологический анализ текста разной степени сложности.	Умеет осуществлять филологический анализ текста разной степени сложности.
		ИОПК-4.3. Интерпретирует тексты разных типов и жанров на основе существующих методик	Владеет навыками интерпретации текстов разных типов и жанров на основе существующих методик

2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы

Дисциплина «*Башкирская диалектология*» относится к *базовой* части.

Дисциплина изучается на II *курсе* в 3 семест*ре.*

Цель - дать студентам представление о диалектологии как разделе науки о языке, ознакомить с основными башкирскими территориальными диалектами, показать особенности говоров башкирского языка на разных языковых уровнях (фонетическом, морфологическом, синтаксическом и лексическом).

Для освоения дисциплины необходимы компетенции, сформированные в рамках изучения следующих дисциплин: «Введение в спецфилологию», «Введение в языкознание», и сопровождается освоением дисциплин «История башкирского языка», «Основы филологической работы с текстом», что позволяет студенту получить базовые профессиональные знания по основному языку в целом.

3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)

Содержание рабочей программы представлено в Приложении № 1.

4. Фонд оценочных средств по дисциплине

4.1. Перечень компетенций и индикаторов достижения компетенций с указанием соотнесенных с ними запланированных результатов обучения по дисциплине. Описание критериев и шкал оценивания результатов обучения по дисциплине

Код и формулировка компетенции:

ОПК-1. Способен использовать в профессиональной деятельности, в том числе педагогической, представление об истории, современном состоянии и перспективах развития филологии в целом и ее конкретной области с учетом направленности (профиля) образовательной программы

		Критерии оценивания результатов обучения	
Этап (уровень) освоения компетенции	Планируемые результаты обучения (показатели достижения заданного уровня освоения компетенций)	не зачтено	зачтено
Первый этап (уровень)	Знать: историю филологии, ее современного состояния и перспектив развития.	Не знает историю филологии, ее современного состояния и перспектив развития.	Отлично, хорошо или в общих чертах знает историю филологии, ее современного состояния и перспектив развития.
Второй этап (уровень)	Уметь: анализировать и интерпретировать классические и современные научные труды ученых-филологов.	Не умеет анализировать и интерпретировать классические и современные научные труды ученых-филологов.	Отлично, хорошо или в общих чертах умеет анализировать и интерпретировать классические и современные научные труды ученых-филологов.
Третий этап	Владеть: способами интерпретации для	Не владеет способами интерпретации для целей	Отлично, хорошо или в общих чертах владеет

(уровень)	целей научно-исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, проблемы конкретной области филологии (в соответствии с направленностью (профилем) программы) в контексте истории, современного состояния и перспектив развития филологии в целом	научно- исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, проблемы конкретной области филологии (в соответствии с направленностью (профилем) программы) в контексте истории, современного состояния и перспектив развития филологии в целом	способами интерпретации для целей научно-исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, проблемы конкретной области филологии (в соответствии с направленностью (профилем) программы) в контексте истории, современного состояния и перспектив развития филологии в целом

ОПК-2. Способен использовать в профессиональной деятельности, в том числе педагогической, основные положения и концепции в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации;

Этап (уровень) освоения компетенции	Планируемые результаты обучения (показатели достижения заданного уровня освоения компетенций)	Критерии оценивания результатов обучения	
		не зачтено	зачтено
Первый этап (уровень)	Знать: основные положения и концепции в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации.	Не знает основные положения и концепции в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации.	В общих чертах, хорошо или отлично знает: основные положения и концепции в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации.
Второй этап (уровень)	Уметь: - анализировать базовые предметные научно-теоретические представления о комплексной коммуникативной компетенции в деловом языке, представляющей совокупность знаний, умений, способностей, инициатив личности, необходимых для установления межличностного контакта в профессиональной и других сферах и ситуациях человеческой деятельности.	Не умеет: - анализировать базовые предметные научно-теоретические представления о комплексной коммуникативной компетенции в деловом языке, представляющей совокупность знаний, умений, способностей, инициатив личности, необходимых для установления межличностного контакта в профессиональной и других сферах и ситуациях человеческой деятельности.	В общих чертах, хорошо или отлично умеет: анализировать базовые предметные научно-теоретические представления о комплексной коммуникативной компетенции в деловом языке, представляющей совокупность знаний, умений, способностей, инициатив личности, необходимых для установления межличностного контакта в профессиональной и других сферах и ситуациях человеческой деятельности.
Третий этап (уровень)	Владеть: - основной лингвистической терминологией и соотносит знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации с конкретными языковыми фактами.	Не владеет - основной лингвистической терминологией и соотносит знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации с конкретными языковыми фактами.	Владеет навыками основной лингвистической терминологией и соотносит знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации с конкретными языковыми фактами.

ОПК-4. Способен осуществлять на базовом уровне сбор и анализ языковых и литературных фактов, филологический анализ и интерпретацию текста

Этап (уровень) освоения компетенции	Планируемые результаты обучения (показатели достижения заданного уровня освоения компетенций)	Критерии оценивания результатов обучения	
		Не зачтено	Зачтено
Первый этап (уровень)	Знать: методику сбора и анализа языковых и литературных фактов.	Не знает методику сбора и анализа языковых и литературных фактов.	Знает методику сбора и анализа языковых и литературных фактов.
Второй этап (уровень)	Уметь: осуществлять филологический анализ текста разной степени сложности.	Не умеет осуществлять филологический анализ текста разной степени сложности.	На высоком или хорошем уровне осуществлять филологический анализ текста разной степени сложности.
Третий этап (уровень)	Владеть: навыками интерпретации текстов разных типов и жанров на основе существующих методик	Не владеет навыками интерпретации текстов разных типов и жанров на основе существующих методик	Уверенно владеет навыками интерпретации текстов разных типов и жанров на основе существующих методик

4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценки знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций в процессе освоения образовательной программы. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания знаний, умений, навыков и опыта деятельности, характеризующих этапы формирования компетенций

Код и наименование индикатора достижения компетенции	**Результаты обучения по дисциплине**	**Оценочные средства**
ИОПК 1.1. Знать историю филологии, ее современного состояния и перспектив развития. ИОПК 1.2. Уметь анализировать и интерпретировать классические и современные научные труды ученых-филологов. ИОПК 1.3. Владеть способами интерпретации для целей научно- исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, проблемы конкретной области филологии (в соответствии с направленностью (профилем) программы) в контексте истории, современного состояния и перспектив развития филологии	*Знать* историю филологии, ее современного состояния и перспектив развития.	Тестовые задания, сдача словаря терминов, ответы на вопросы на практических занятиях, реферат, зачет
	Уметь анализировать и интерпретировать классические и современные научные труды ученых-филологов.	Тестовые задания, сдача словаря терминов, ответы на вопросы на практических занятиях, реферат, зачет
	Владеть способами интерпретации для целей научно-исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, проблемы конкретной области филологии (в соответствии с направленностью (профилем) программы) в контексте истории, современного состояния и перспектив развития филологии в целом	Тестовые задания, сдача словаря терминов, ответы на вопросы на практических занятиях, реферат, зачет

в целом		

ИОПК-2.1. Демонстрирует знание основных положений и концепций в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации. ИОПК-2.2. Уметь: - анализировать базовые предметные научно-теоретические представления о комплексной коммуникативной компетенции в деловом языке, представляющей совокупность знаний, умений, способностей, инициатив личности, необходимых для установления межличностного контакта в профессиональной и других сферах и ситуациях человеческой деятельности. ИОПК-2.3. Использует в научно-исследовательской и / или прикладной деятельности, в том числе педагогической, знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации	*Знает* основные положения и концепции в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации.	Тестовые задания, практические задания, ответы на вопросы на практических занятиях, доклад, экзамен
	Умеет анализировать базовые предметные научно-теоретические представления о комплексной коммуникативной компетенции в деловом языке, представляющей совокупность знаний, умений, способностей, инициатив личности, необходимых для установления межличностного контакта в профессиональной и других сферах и ситуациях человеческой деятельности.	Тестовые задания, практические задания, ответы на вопросы на практических занятиях, контрольная работа, экзамен
	Владеть - основной лингвистической терминологией и соотносит знания в области общего языкознания, теории и истории основного изучаемого языка (языков), теории коммуникации с конкретными языковыми фактами.	Тестовые задания, практические задания, ответы на вопросы на практических занятиях, реферат, экзамен

ИОПК-4.1. Владеть методикой сбора и анализа языковых и литературных фактов. ИОПК-4.2. Осуществлять филологический анализ текста разной степени сложности. ИОПК-4.3. Интерпретировать тексты разных типов и жанров на основе существующих методик	Знает методику сбора и анализа языковых и литературных фактов.	Ответы на вопросы на практических занятиях, тестовые задания, анализ урока, портфолио, зачет, экзамен
	Умеет осуществлять филологический анализ текста разной степени сложности.	Ответы на вопросы на практических занятиях, тестовые задания, анализ урока, портфолио, зачет, экзамен
	Владеет навыками интерпритации текстов разных типов и жанров на основе существующих методик	Ответы на вопросы на практических занятиях, тестовые задания, анализ урока, портфолио, зачет, экзамен

Показатели сформированности компетенции (для студентов заочной формы обучения):

Индивидуальная оценка по результатам обучения студента определяется по шкале «зачтено - не зачтено».

Оценки «зачтено» заслуживает студент, обнаруживший знание учебного материала и посещавший аудиторные занятия, установленные учебной программой данной дисциплины. Необходимым условием выставления оценки «зачтено» является успешное выполнение заданий в рамках самостоятельной работы студентов. Дисциплина зачитывается студентам, выполнившим вышеуказанные условия и усвоившим взаимосвязь основных понятий дисциплины.

Дисциплина считается не зачтенной тем студентам, которых недостаточные знания в

знаниях основного учебного материала, не посещали аудиторные занятия или не выполнили задания в рамках СРС.

Перечень вопросов для зачета

1. Диалектология фәне, уның өйрәнеү объекты, бурыстары. Диалекталь берәмектәр: диалект, һөйләш, һөйләшсә. Диалекттарҙы һәм һөйләштәрҙе өйрәнеүҙең әһәмиәте. Диалектология һәм бүтән фән тармаҡтары.

2. Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыу шарттары. Башҡорт теленең һәм диалекттарының башҡа төрки телдәргә мөнәсәбәте.

3. Башҡорт ырыу-ҡәбиләләре, халыҡ тарихының башҡорт теленең диалект һәм һөйләштәр системаһына йоғонтоһо.

4. Башҡорт диалекттарын өйрәнеү:

а) башҡорт һөйләштәрен өйрәнеүҙә А.Г. Бессоновтың роле;

б) 20-30 йылдарҙа башҡорт диалекттарын өйрәнеү буйынса эштәр. Н.К. Дмитриев, Ғәббәс Дәүләтшин һ.б.;

в) башҡорт диалекттарын өйрәнеү, уларҙы классификациялауҙа Т.Ғ. Баишев менән Ж.Ғ. Кейекбаевтарҙың хеҙмәте;

г) Башҡорт теленең диалекттар системаһы һәм уны классификациялау мәсьәләһе: Н.Х. Ишбулатов, Н.Х. Мәҡсүтова, С.Ф. Миржанова, Р.З.Шәкүров һ.б. хеҙмәттәре.

5. Диалекттарҙың әҙәби телгә мөнәсәбәте.

6. Диалект һәм һөйләштәр бүленешен айырғыс билдәләр.

7. Диалект һәм һөйләштәрҙе өйрәнеү методтары.

8. Көнсығыш диалект, уның таралыу территорияһы һәм сиген билдәләүсе төп фонетик үҙенсәлеге. Биләгән территорияһы, халыҡтың ырыу-ҡәбилә составы.

9. Көнсығыш диалектҡа ҡараған һөйләштәр, уларҙың таралыу территорияһы, төп фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре:

а) Әй һөйләше;

б) Миәс һөйләше;

в) Арғаяш һөйләше;

в) Салйот һөйләше;

г) Ҡыҙыл һөйләше;

д) Асылыҙы һөйләше.

10. Көньяҡ диалект, уның таралыу территорияһы һәм сиген билдәләүсе төп фонетик үҙенсәлеге.

11. Көньяҡ диалектҡа ҡараған һөйләштәр, уларҙың таралыу территорияһы, төп фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре:

а) Эйек–Һаҡмар һөйләше;

б) Урта һөйләш;

в) Дим һөйләше;

г) Өршәк һөйләше;

д) Егән һөйләше.

12. Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр:

а) Ҡариҙел һөйләше;

б) Урта Урал һөйләше;

в) Ғәйнә һөйләше;

г) Танып һөйләше;

д) Түбәнге Ағиҙел–Ыҡ һөйләште.

Уларҙы башҡа һөйләштәрҙән айырып тороусы фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәр. Был һөйләштәргә булған ҡараштар.

Тексты для анализа

Бирелгән текст ҡайһы диалекттың ниндәй һөйләшенә ҡарай? Башта тотош диалектҡа, шунан һуң ошо һөйләшкә генә хас булған фонетик үҙенсәлектәрҙе, аҙаҡ төрлө диалекттарҙа осрай торған башҡа диалектизмдарҙы күрһәтегеҙ.

а) Егет яғына һәҙер ҡыҙ яғынан баралар. Ҡыҙ яғынан барғандар бүләкте һатып бирәләр аҡсаға. Аҡса егет менән ҡыҙға була. Ҡунаҡтар киткәнсе, ҡайныһы менән, батыр булһа егет, күрнис биреп күрешә. Киленде икенсе көн һыу баштаталар.

б) Ҡыҫты төшөрәбеҫ. Анда тағы ла ҡыҫтар, бөтә ауыл көтөп тора. Килен китерип утырған кешенең дуғаһында сөлгө була. Шаны кем йәтешә ҡаршы алып, шал ала. Морондоҡ инәй килендең биленән билгәү алып бер ҡәйһеңдеһенә бәйҙәй. Хәҙер ҡунаҡташыу китте.

в) Ҡышҡы туй, йәйге туй үһе башҡа була. Мәһәренә килешәбеһ, уҡалы тун, уҡалы камзул, сирек мәржен. Егет кейәүҙәп йөрөй, рөхсәт менән күсереп апҡайта. Киткәндә быуайҙар ман күрешә ҡыһ, яуҙығына мәңкә баһа.

г) Эштән һуңнап ҡайтҡайным. Һыйырымты һауа һалып, быҙауымты бикләп ҡуйҙым та тиҙ генә ҡыҙларымты эҙләй киттем. Ҡараңғы төшөп бара. Ҡойо эргәһентә йөрөй торған тип уйлап, шунта киттем. Шу ерҙә йөрөгәннәр.

д) Эштән суңнап кайткан инем. Çыйырымны çауа çалып, боҙауымны биклән куйҙым да тиҙ генә каҙларымны эҙләй киттем. Койо эргәçендә йөрөй торған тип уйлап, шунда киттем. Шул ерҙә йөрөгәннәр.

е) Беренсе Якуп килеп утырған. Аяусыҙ урманнык. Яу булған. Йәйә, уҡ белән суғышҡан башҡырт. Боҙайны сөйнәп, каҙ кауырсыны йәбештереп, уҡның башағын тәмәке кайнатып тығып, каты нык эшләгән уҡны. Башкортның жире зур булған. Киғазының йөҙ илле сакрымҡа сузылған жире элгәре. Беҙнең ата-бабайлар урыстан, татардан түләткән ерне.

ж) Миәс буйҙары үçтәренә кыйын итеп, беҙелдән һөйҙәшәләр. Беçтең телебеç уйын ғына. Мана Салъют яғына сыккас, яçтырырҙар әле һеçкә. Шал йыр, әкиәт-фәлән яçтыра баштаһалар, аңдамай ҙа торорһоғоҙ әле.

ҙ) Арыш ондан ясыйлар ачыны. Шуңа тирене салып куялар. Житешә башлағас, жөнөн тартып карыйлар, төшә башладисә, жуып эләләр, киптерәләр. Бу сарыкнык булды. Күңгә булса, жөнөн сызыралар ыстанукта. Шуннан жуасың да тал кабығына саласын. Тал кабығын иң элек кайнатасың. Шунда салып, күңгә житкермәгә кәрәк.

и) Димсе була, димдәй. Шанан йәрәшә. Туйға кигәс, мулла алып кушалар. Иртәгәһенә туй һуялар, һарыкма, башмакма. Кыҙ күсеп киткәндә, һамактайҙар:

Һапты ла төймә кәҙерҙе,

Һапһыҙ ҙа төймә кәҙерһеҙ...

Тағы нимә һөйҙәйем?

к) Зат – ырыуы арыу ғына кешенең кыҙын тимнәйҙәр. Анау ауылта фәлән кешенең кыҙы арыу ғына, эшкә сос, кешегә яғымлаклы, тип. Яусы, башкоҙа бара үҙенең яғынан. Кыҙҙың атаһы белә һөйләшәләр. Һәммәһен көнөнтә һөйләшәләр. Кыҙҙы бер кат кейентерә кейәү кеше.

Вопросы для устного опроса

Занятие № 1.

Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыу шарттары

1. Нимә ул диалект? Тағы ла ниндәй диалекталь берәмектәр була? Дөйөм халыҡ теленә диалекттар ниндәй мөнәсәбәттә тора?

2. Башҡорт теленең хәҙерге диалект һәм һөйләштәре нисек барлыҡҡа килгән? Тарихи яҡтан улар ҡайҙа барып тоташалар?

Диалект һәм һөйләштәр араһында оҡшашлыҡ һәм айырмалыҡтар булыуы нисек аңлатыла?

3. Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыуына ниндәй тарихи шарттар йоғонто яһаған? Уға башҡа телдә һөйләшеүсе ырыу-ҡәбиләләрҙең йоғонтоһо булғанмы; булһа, ниндәй кимәлдә? Башҡорт этник системаһының диалект һәм һөйләштәр системаһына йоғонтоһо булғанмы? Диалект һәм һөйләштәрҙең икенсел формалашыуына килтереүсе ниндәй тарихи сәбәптәр булған?

4. Башҡорт дөйөм халыҡ һөйләү теле нисек барлыҡҡа килгән? Ни өсөн ул бөтә һөйләш вәкилдәре өсөн дә бер һәм аңлайышлы? Диалект-һөйләштәр араһындағы айырмалар нимәләргә ҡайтып ҡала?

Занятие № 2.

Башҡорт диалекттарын өйрәнеү һәм төркөмләү

1. Башҡорт телен, диалекттарын өйрәнеү ҡасан башлана? Бында кемдәрҙең хеҙмәте иғтибарға лайыҡ? Кем ул А.Г. Бессонов, һәм башҡорт диалекттарын өйрәнеү буйынса ул ниндәй эштәр башҡарған? Башҡорт диалекттарын ул нисек бүлеп ҡараған? А.Г. Бессоновтың тикшеренеүҙәре башҡорт диалектологияһында ниндәй урын алып тора?

2. Октябрь революцияһынан һуң башҡорт диалекттарын өйрәнеүгә ни өсөн ҙур иғтибар бирелә? Был иғтибар нимәгә бәйләнгән?

3. Башҡорт диалекттарын ғилми нигеҙҙә өйрәнеү эшен башлап ебәреүҙә Н.К. Дмитриев ниндәй хеҙмәт күрһәтә? Уның "Башҡорт телен өйрәнеүгә ҡарата" тигән мәҡәләһенең әһәмиәте нимәлә?

4. Ғәббәс Дәүләтшин башҡорт телен ниндәй диалекттарға айырып күрһәтә? Һөйләштәрҙе ул ниндәй үҙенсәлектәре буйынса ғына айырған? Уның, шулай уҡ 30-сы йылдарҙағы башҡа телселәрҙең диалект һәм һөйләштәрҙе билдәләүҙәге төп хаталары нимәлә?

5. Т.Ғ. Баишев башҡорт диалект – һөйләштәрен нисек төркөмләй? Ул нисә диалект һәм ниндәй үҙенсәлектәре нигеҙендә генә бүленә? Т.Ғ. Баишев классификацияһының етешһеҙлеге нимәлә?

6. Ж.Ғ. Кейекбаевтың башҡорт һөйләштәрен төркөмләүе уға тиклемге классификацияларҙан ни яғы менән айырылып тора?

Башҡорт теленең составында ул нисә диалект һәм уларға ҡараған ниндәй һөйләштәрҙе айырып күрһәтә? Ж.Ғ. Кейекбаев башҡорт һөйләштәрен һәм уларҙың сиген дөрөҫ билдәләй алғанмы?

7. Башҡорт диалекттарын өйрәнеү артабан ниндәй йүнәлештәрҙә бара? Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты диалектологтары тарафынан ниндәй эштәр башҡарылды? Тағы ла кемдәрҙең башҡорт диалекттарын тикшереүгә арналған ниндәй хеҙмәттәрен беләһегеҙ?

Занятие № 3.

Көнсығыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр

1. Көнсығыш диалект һөйләштәре таралған территория ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала? Көнсығыш диалектҡа ниндәй һөйләштәр ҡарай? Көнсығыш диалекттың һөйләштәрен берләштергән, уның сиген билдәләгән төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Көнсығыш диалекттың ниндәй үҙенсәлеге башҡорт әҙәби теленә норма итеп алынған?

2. Әй һөйләшенә ҡайһы райондарҙа йәшәгән башҡорттарҙың теле ҡарай? Әй һөйләшсәһенә ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас? Әй һөйләшсәһенә хас булған ниндәй морфологик үҙенсәлектәрҙе күрһәтергә мөмкин? Миәс һөйләшсәһенә ниндәй фонетик, морфологик үҙенсәлектәр хас?

3. Әй һәм Миәс һөйләшенә дөйөм булған ниндәй фонетик – морфологик үҙенсәлектәр бар? Һүҙҙәрҙең грамматик формаларының бирелешендә ниндәй үҙенсәлектәр бар? Башҡа һөйләштәрҙән айырылып торған ниндәй фонетик һәм лексик үҙенсәлектәргә иғтибар итергә мөмкин? Әй–Миәс һөйләшенә хас булған ҡайһы бер лексик диалектизмдарға миҫалдар килтерегеҙ.

4. Ҡыҙыл һөйләше ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала? Был һөйләшкә ниндәй ырыу вәкилдәре ҡарай? Ҡыҙыл һөйләше ниндәй һөйләшсәләргә бүленә? Был һөйләшсәләр бер-береһенән нисек айырыла?

5. Ҡыҙыл һөйләшенә ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас? Ҡыҙыл һөйләшенең ниндәй морфологик үҙенсәлектәрен күрһәтергә мөмкин? Был яҡтан Иҙел башы һөйләшсәһенә хас булған үҙенсәлек нимәлә? Ҡыҙыл һөйләшенең һүҙлек составы тураһында нимәләр әйтергә мөмкин?

6. Көнсығыш диалекттың Арғаяш һөйләшендә һөйләшеүсе башҡорттар ҡайһы райондарҙа йәшәйҙәр? Арғаяш һөйләшен айырып

торған төп фонетик билдә нимәлә? Был фонетик күренеш ниндәй позицияла күҙәтелә? Миҫалдар килтерегеҙ. Был үҙенсәлек үҙ сиратында нимәләр барлыкҡа килтерә? Арғаяш һөйләшенә тағы ла ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас?

7. Арғаяш һөйләшенә хас булған ниндәй морфологик үҙенсәлектәр үҙенсәлектәре тураһында нимәләр әйтергә мөмкин?

8. Салйот һөйләше ҡайһы территорияға таралған? Салйот һөйләшенең сиге ниндәй фонетик үҙенсәлек менән билдәләнә? Салйот һөйләшендә Ҙ өнө ниндәй позицияларҙа ҡулланыла?

9. Асыуҙы һөйләше ҡайһы территорияға таралған? Асыуҙы һөйләшен айырып торған төп фонетик билдә нимәлә? Был фонетик күренеш ниндәй позицияла күҙәтелә? Миҫалдар килтерегеҙ. Был үҙенсәлек үҙ сиратында нимәләр барлыкҡа килтерә? Асыуҙы һөйләшенә тағы ла ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас?

Занятие № 4.

Көньяҡ диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр

1. Көньяҡ диалектҡа ҡайһы урындарҙа йәшәгән башҡорттарҙың һөйләше ҡарай? Көньяҡ диалект ниндәй һөйләштәрҙән тора? Көньяҡ диалект һөйләштәрен берләштергән, уның сиген билдәләгән төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Көньяҡ диалекттың ниндәй үҙенсәлеге башҡорт әҙәби теленә норма итеп алынған?

2. Эйек–Һаҡмар һөйләше ҡайһы райондарҙы үҙ эсенә ала? Был һөйләш вәкилдәре Башҡортостандан ситтә тағы ла ҡайҙа йәшәйҙәр? Эйек–Һаҡмар һөйләшенә хас булған ниндәй фонетик үҙенсәлектәрҙе күрһәтергә мөмкин? Һ – Ҫ өндәренең ҡулланылышы нисек?

3. Эйек–Һаҡмар һөйләшенә хас ниндәй морфологик үҙенсәлектәр бар? Эйек–Һаҡмар һөйләшендә башҡа һөйләштәрҙән айырылып торған ниндәй лексик күренеш күҙгә ташлана?

4. Урта һөйләшкә ҡайһы райондарҙа йәшәгән башҡорттарҙың теле ҡарай? Урта һөйләште башҡа һөйләштәрҙән айырып торған төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Был үҙенсәлек ҡайҙан барлыкҡа килгән? Һөйләштә А һәм Ҡ өндәре нисек әйтелә?

5. Урта һөйләшкә хас булған ниндәй морфологик үҙенсәлектәр бар? Ҡылымдарҙың айырым формаларының яһалышында ниндәй үҙенсәлектәр бар? Урта һөйләштең һүҙлек составында ниндәй лексик ҡатлам нык үҫешкән, ул нимәгә бәйле?

6. Дим–Ҡариҙел һөйләше ҡайһы урындарға таралған? Был һөйләште башҡа һөйләштәрҙән айырып торған төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Дим буйы башҡорттарының теленән (Дим һөйләшсәһенән) Ҡариҙел яғы башҡорттарының теле (Ҡариҙел һөйләшсәһе) ниндәй яҡтары менән айырыла? Дим–Ҡариҙел һөйләшенә тағы ла ниндәй фонетик үҙенсәлектәр хас?

7. Дим–Ҡариҙел һөйләшендә әҙәби телдә һәм башҡа һөйләштәрҙә һуҙынҡынан һуң Л йәки Н-дан башланып килә торған ялғауҙар һәм киҫәксәләр нисек (ниндәй өн менән) башланалар? Был күренеш нимәгә бәйләнгән? Дим–Ҡариҙел һөйләшенә ниндәй морфологик үҙенсәлектәр хас?

Занятие № 5.

Төньяҡ – көнбайыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр

1. Төньяҡ-көнбайыш диалект таралған территория ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала? Ул ниндәй һөйләштәрҙән тора? Төньяҡ – көнбайыш һөйләштәрен башҡорт теленең башҡа һөйләштәренән айырып торған төп фонетик үҙенсәлек нимәлә? Был һөйләштәрҙең формалашыуына ниндәй шарттар йоғонто яһаған? Төньяҡ – көнбайыш һөйләштәр буйынса телсе–ғалимдар араһында ниндәй ҡараштар бар?

2. Төньяҡ – көнбайыш диалект һөйләштәрен Н.Х. Ишбулатов ниндәй ике төркөмгә бүлеп ҡарай? Татар теленең йоғонтоһона әҙерәк бирелгән һөйләштәргә ҡайһы райондарҙа йәшәгән башҡорттарҙың теле ҡарай? Был төр һөйләштәргә (Асҡын, Ҡариҙел райондары) ниндәй фонетик күренештәр хас? Был һөйләштәргә хас ниндәй морфологик үҙенсәлектәр бар? Икенсе төркөм һөйләштәргә ниндәй һөйләштәр ҡарай? Уларға ниндәй дөйөм фонетик үҙенсәлектәр хас? Төньяҡ – көнбайыш диалект һөйләштәренең был ике төркөмө бер-береһенән лексик яҡтан нисек айырыла?

3. Р.Шәкүр Төньяҡ-көнбайыш диалектты ниндәй һөйләштәргә бүлә? Ҡариҙел, Урта Урал, Ғәйнә, Танып, Түбәнге Ағиҙел–Ыҡ һөйләштәре. Уларҙы башҡа һөйләштәрҙән айырып тороусы фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәр. Был һөйләштәргә бүлгән ҡараштар.

Критерии оценки (в баллах) *(должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

- *15-20 баллов выставляется студенту,* если имеются полные письменные ответы на все вопросы семинарских занятий, активно участвовал в обсуждении вопроса, внимательно слушал и дополнял выступления товарищей. Знает и умеет использовать в речи основные лингвистические термины.

- *9-14 баллов выставляется студенту, если* имеются письменные ответы на все вопросы семинарских занятий, однако студент не очень активно участвовал в обсуждении вопроса, при подготовке не исползовал дополнительную литературу. Умеет оперировать основными лингвистическими терминами.

- *3-8 баллов выставляется студенту, если* имеются поверхностные письменные ответы на все вопросы семинарских занятий, при подготовке ползовался только основной литературой. Слабо владеет лингвистическим понятийным и терминологическим аппаратом.

- *2 и менее баллов выставляется студенту, если* имеются поверхностные письменные ответы на некоторые вопросы семинарских занятий, пользовалась только основная литература. Лингвистическим терминологическим аппаратом не владеет.

Задания для контрольной работы

1. Бирелгән әҙәби текстарҙы бөтә диалекттарҙа ла яҙығыҙ

Бәхетле булып, төн йыртып, улар мотоциклда әллә күпме ара үтте. Еләҫ ел рәхәт, биткә бәрә, сәстәрҙе тартҡылай, тәгәрмәс аҫтынан әллә ниндәй ҡоштар пырылдап осоп, ситкә тайпыла, йә булмаһа юлдан ҡуян йүгереп үтә, күктә еҙ батмус ҙурлығындағы ай, йондоҙҙар безерәйешеп, һуҙылып-һуҙылып ҡарап ҡала. Фирая донъялағы иң ҡәҙерле, иң яҡын, иң ышаныслы кешеһенең киң арҡаһына башын һалған да, Исмәғиленең ҡайнарлығын тойоп, ләҙҙәтләнеп, күҙҙәрен йомғолай-йомғолай, шым ғына йылмайып килә. Беләктәре егетенең – яратҡан кешеһенең биленән шул тиклем ныҡ итеп уратып алған... Донъяла ул иң бәхетле кеше!

(Д. Буләков)

2. Билдәле булыуынса, башҡорт әҙәби теле башҡорт теленең һөйләштәренән формалашҡан. Һеҙ тикшергән һөйләшсәлә ниндәйҙер сәбәптәр арҡаһында әҙәби телгә алынмаған, шулай ҙа һеҙҙең ҡарамаҡҡа башҡорт әҙәби телендә булырға тейешле тел берәмектәре барлығын асыҡлап ҡарағыҙ. Быныӊ өсөн XX быуаттың 20-се йылдарында башҡорт әҙәби теленең лексикаһын нормаға һалыуҙың үҙенсәлектәрен иҫкә төшөрөгөҙ.

3. Түбәндә бирелгән тематик төркөмдәрҙең береһенә миҫалдар яҙып алығыҙ, тупланған материалды артабан курс һәм диплом эшендә анализларға мөмкин.

- йылҡысылыҡ, һыйыр малы, һарыҡ-кәҙә, ҡош-ҡорт һәм уларға бәйле һүҙҙәр. Уларҙың төҫтәренә, йәшенә, енесенә бәйле һүҙҙәр. Мал-тыуар ауырыуҙарының атамалары.

– ҡыр йәнлектәре, ҡоштар, балыҡтар, йылан-саян, кимереүселәр, бөжәктәр донъяһы менән бәйле һүҙҙәр.

– йылға, күл, тау, ер-һыу өлөштәрен күрһәткән һүҙҙәр.

– астрономия (ҡояш, ай, йондоҙлоҡ) менән бәйле һүҙҙәр.

– тәбиғәт күренештәрен белдергән һүҙҙәр.

– үҫемлектәрҙең исемдәре һәм уларға ҡараған һүҙҙәр.

– игенселек, баҡсасылыҡ, урман хужалығы һәм бесән әҙерләүгә бәйле һүҙҙәр.

4. Ерле һөйләш буйынса бирелгән тексҡа диалектологик анализ эшләгеҙ

Ҡымыҙ ештәү

Йәйгеһен урманға китәһең, ҡырға апарып бәйҙәйһең, һин нейгән сығаһың тип һөйҙәшән. Урал үҙҙәренеке, ҡолкайға нуҡта гейҙереп инәйҙән айыралар, кис таң атҡансы ҡолкайҙар менән бергә йебәрәләр. Иртән тағы айырыб алалар, йыуан нуҡта гейҙереп. Ҡыҙ-хатындар сығып һауалар ҙа тағы ҡолкайҙарын ҡушып сығарыб ебәрәләр. Һауын күнәк теҙәр, бешкәк була, бешкәк менән гөбөгә һалып шаптырҙатып бешеб утыраң, тәмде генә булып йеҫе сығып китә. Ауылға һауым-һауым зат-зәүерен ҡайтаралар. Өйҙәгеһенән дә ештәйҙәр, йегән дә йеккәс һауаң, тибешамай ул тәртәнән. һауын гүнәк кесерәк була, түйес тиб әйтәләр, аныһын туҙҙан тегәләр әбейҙәр, анан ҡымыҙ ҙа аҡмай. Көҙ буһа, утынды шайҙайҙар, әрҙәнәне әҙерҙәп ҡуйалар ҙа ҡыштауға ҡайталар, йылҡыны тибенгә ҡалдырып китәң. Ҡыш буйына ир гешегә көн бумай, бесән ташый, оторо ҡырҡып утын ташый.

5. Ерле һөйләштең лексик үҙенсәлектәрен билдәләү өсөн контроль һүҙҙәр

Боярышник

Шиповник

Малина

Земляника

Клубника

Черемуха

Одуванчик

Черепаха

Божья коровка

Лягушка
Малек
Шерстяные носки самовязки
Шапка-ушанка
Слякоть
Быстрина
Глупый
Ата-әсәнән оло ир кешегә өндәшеү
Ата-әсәнән оло ҡатын кешегә өндәшеү
Үҙеңдән кесе ҡыҙ туғаныңа өндәшеү
Үҙеңдән кесе ир туғаныңа өндәшеү

Контрольная работа проводится после изучения 3 и 4 модуля. Каждый студент выполняет вышеуказанные задания в письменном виде. При выполнении письменной работы пользоваться конспектами лекций и учебниками не разрешено. Длительность проведения письменной работы – 40-45 мин.

Критерии оценки (в баллах) (должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):

- 8-10 баллов выставляется студенту, если задание выполнено правильно на 75-100 %;
- 5-7 баллов выставляется студенту, если задание выполнено правильно на 60-75 %;
- 2-4 баллов выставляется студенту, если задание выполнено правильно на 59 % и меньше;

Тесты для текущего контроля

Текущий контроль № 1
Көнсығыш диалект

1. Көнсығыш диалекттың фонетик үҙенсәлектәрен сағылдырған һүҙҙәрҙе табығыҙ:

А. Ташлы ер, тоҙло аш, балалы ҡатын, белемле бала

Б. Ташлы ер, тоҙло аш, балалы ҡатын, белемне бала

В. Ташты ер, тоҙҙо аш, балалы ҡатын, белемде бала

2. Көнсығыш диалектта йыш ҡына һүҙ һәм ижек башында й өнө урынына

А. Ж ҡулланыла б. З ҡулланыла в. Ҙ ҡулланыла

3. Һаңғырау п, т, с, ç, ш, ф, к, ҡ, х тартынҡыларынан һуң Көнсығыш диалектта аффикстар ниндәй өн менән башлана?

А. Л өнө менән. Б. Ɗ өнө менән. В. Т өнө менән.

4. Көнсығыш диалекттың ҡыҙыл һөйләшендә бала яҡын туғандарына мөрәжәғәт итеү өсөн түбәндәге һҙҙәрҙе ҡуллана:

а. Атый, әсей, апый б. Атай, әсәй, апай в. Әттә, әннә

5. Көнсығыш диалект XX быуаттың 20 – 30-сы йылдарында ниндәй ҡәбилә исеме менән йөрөтөлә?

А. Бөрйән Б. Юрматы В. Ҡыуаҡан

6. Көнсығыш диалект Башҡортостан менән сиктәш ниндәй өлкәләрҙә тараллған?

А. Пермь, Силәбе, Ырымбур өлкәләрендә

Б. Свердловск, Силәбе, Ырымбур өлкәләрендә

В. Свердловск, Силәбе, Курған өлкәләрендә

7. Көнсығыш диалектҡа ниндәй һөйләш ҡарамай?

А. Мейәс һөйләше. Б. Һаҡмар һөйләше. В. Ҡыҙыл һөйләше.

Текущий контроль № 2

Әй һөйләше

1. Әй һөйләшенә хас һөйләшсәләрҙе билдәләгеҙ.

А. Дыуан-мәсетле, ҡатай, лапаҫ, петрушка һөйләшсәләре

Б. Дыуан-мәсетле, лағыр, лапаҫ, күбәләк һөйләшсәләре

В. Дыуан-мәсетле, лағыр, лапаҫ, петрушка һөйләшсәләре

2. Әй һөйләшенә хас булған һүҙҙәрҙе табығыҙ.

А. Һәлмәк, әсе, һыбай, һырыу

Б. һалмаҡ, асы, һабай, һарыу

В. Һалмаҡ, асы, һыбай, һырыу

3. Әй һөйләшендә сингармонизм законының ниндәй үҙенсәлеге һаҡланмай

А. Аңҡау гармонияһы

Б. Ирен гармонияһы

В. Һуҙынҡылар һәм тартынҡылар гармонияһы

4. Әй һөйләшендә ниндәй дифтонг [ү] монофтонгыһына әйләнә

а. [өй] дифтонгыһы б. [ый] дифтонгыһы в. [ей] дифтонгыһы

5. Әй һөйләшенең ҡайһы һөйләшсәһендә эйеү модаль һүҙе киң ҡулланыла

А. Лағыр һөйләшсәһе

Б. Лапаҫ һөйләшсәһе

В. Дыуан-мәсетле һөйләшсәһе

Г. Петрушка һөйләшсәһе

6. Әҙәби телдәге әсәһенә оҡшаған, инәһенә оҡшаған һүҙбәйләнештәре дыуан-мәсетле һөйләшсәһендә нисек бирелә

а. Атас, инәс

б. Тас атаһы, тас әсәһе

в. Атаҡас, инәкәс

7. Шәлдәү – ҡамыр баҫыу лексик диалектизмы Әй һөйләшенең ҡайһы һөйләшсәһендә ҡулланыла

А. Лағыр һөйләшсәһе

Б. Лапаҫ һөйләшсәһе

В. Дыуан-мәсетле һөйләшсәһе

Г. Петрушка һөйләшсәһе

8. Лапаҫ һөйләшсәһендә әҙәби телдәге [с] өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла

а. [ʒ] өнө б. [ҙ] өнө в. [ҫ] өнө

Текущий контроль № 3
Мейәс һөйләше

1. Мейәс һөйләшендә һымаҡ, кеүек бәйләүесе (бүре кеүек) ниндәй ялғау ярҙамында белдерелә?

А. –мыш/-меш Б. –ҡай/-кәй В. –сай/- сәй

2. Баланың ата-әсәһенә, яҡын туғандарына оҡшашлығы ниндәй ялғау ярҙамында белдерелә

а. –ҡас/-кәс б. тас в. – с

3. Мейәс һөйләшен өйрәнеү нисәнсе йылда башлана

А. 1928 Б. 1950 В. 1976

4. Мейәс һөйләше Т.F. Байышев классификацияһы буйынса ниндәй һөйләшкә карай

а. Ҙ – ç һөйләше

б. һ – ç һөйләше

в. П – т һөйләше

5. Түбәндәге һүҙҙәрҙе Мейәс һөйләшендә яҙығыҙ: һыу, уҡыта, муйын, дуға, ағай, юрған, кесерткән, селәүсен, кеçәл, мендәр

Текущий контроль №4

Арғаяш һөйләше

1. Арғаяш һөйләшенең тел үҙенсәлеге:

а) ижек аҙағында яңғырау ҙ өнө һаңғырауланып, ç өнөнә, ә ике һуҙынҡы араһында ç яңғырауланып, ҙ өнөнә күсә;

б) һүҙ уртаһында һәм һүҙ аҙағында ç,ҙ өндәре урынына h өнө килә;

в) һүҙҙең һәм ижектең алғы өлөшөндә h өнө, аҙағында ç өнө ҡулланылыусан;

г) дөрөç яуап юҡ.

2. Арғаяш һөйләше ниндәй райондарҙы үҙ эсенә ала:

а) Әбйәлил районы, Баймаҡ һәм Бөрйән районДарының төньяҡ- көнсығышы һәм Белорет районының көнсығышы;

б) Силәбе өлкәһенең Арғаяш һәм Ҡоншаҡ райондары, ᵉКурган өлкәһенең Сафакул һәм Әлмән райондары;

в) Балаҡатай, Мәсетле, Ҡыйғы, Салауат, Учалы райондары;

г) Көйөргәҙе, Стәрлетамаҡ, Хәйбулла, Күгәрсен Стәрлебаш райондары.

3. Арғаяш һөйләше ниндәй диалектҡа карай:

а) Көньяҡ диалект;

б) Төньяҡ-көнбайыш диалект;

в) Көнсығыш диалект;

г) Дөрөç яуап юҡ.

4. Әҙәби телдәге ҡаҙҙар һүҙе Арғаяш һөйләшендә нисек әйтелә:

а) ҡаһтар;

б) ҡаҙҙар;

в) ҡаҙлар;

г) ҡаҫтар.

5. Арғаяш һөйләшенә ниндәй рәүештәр хас:

а) төп рәүештәр;

б) ялғаулы рәүештәр;

в) көсәйтеүсе рәүештәр;

г) бөтә яуап та дөрөҫ.

6. Арғаяш һөйләшендә *менән* бәйләүесе нисә вариантта йөрөй:

а) 1 (менән);

б) 2 (менән/мынан);

в) 3 (менән/мынан/ман);

г) 4 (менән/мынан/ман/мән).

7. Арғаяш һөйләшендәге *атау* һүҙе әҙәби телдә нимә аңлата:

а)Атай;

б)Исем;

в)Утрау;

г) Дәрт итеү.

8. Арғаяш һөйләшендә *борон, тартым, терәү, тумән* һәм *ахыры* һүҙҙәре нимә булып килә:

а) киҫәксә;

б) бәйләүес;

в) һүҙ;

г) бөтә яуап та дөрөҫ.

9. мөмкинлек сифат ҡылымын ниндәй ялғау яһай:

а) -ҡылай (-келәй ...);

б) -ыуға (-еүгә ...);

в) -ҡалы (-кәле ...);

г) бөтә яуап та дөрөҫ.

10. Арғаяш һөйләшенең төп фонетик үҙенсәлектәре ниндәй һөйләш менән бәйле:

а) Ҡыҙыл һөйләше;

б) Салйот һөйләше;

в) Әй–Мейәс һөйләше;

г) Өршәк һөйләше.

Текущий контроль №5

Асыуҙы һөйләше

1. Асыуҙы һөйләше ниндәй территорияны үҙ эсенә ала?

а) Учалы районындағы типтәр ауылдарында таралған;

б) Әбйәлил районында, Баймаҡ районынын төньяк, Бөрйән районының төньяҡ- көнсығышында таралган;

в) Башҡортостандың төньяҡ- көнбайышында таралған;

г) Силәбе өлкәһенең төньяк- көнбайышында таралған.

2. Асыуҙы һөйләшенең үҙенсәлектәрен билдәләп, фольклорына ҡыҫкаса характеристика биреүсе ғалим.

а) Ә. Ә. Юлдашев;

б) Н. Ф. Катанов;

в) Ғ. Й. Дәүләтшин;

г) Ж. Ғ. Кейекбаев.

3. Асыуҙы һөйләшендә әҙәби телдәге һүҙ һәм ялғау башында h һәм ҫ өндәре урынына ниндәй өн килеүе мөмкин?

а) х;

б) с;

в) ҙ;

г) ҙ.

4. Асыуҙы һөйләшендә ниндәй өндәр бөтөнләй тиерлек ҡулланылмай?

а) h, ҫ;

б) с, ҫ;

в) ҙ,ҙ;

г) х, с.

5. Ә. Ә. Юлдашев асыуҙы һөйләшенең төп үҙенсәлектәрен билдәләгәндә фонетика өлкәһендә татар теленән айырмалы нисә үҙенсәлек билдәләй?

а) 10;

б) 15;

в) 20;

г) дөрөҫ яуап юҡ.

6. Ә. Ә. Юлдашев "Типтәрҙәр һөйләше" темаһына диссертацияны нисәнсе йылда яҡлай?

а) 1940;

б) 1941;

в) 1950;

г) 1952.

7. Ҡылымдың хәҙерге заман II зат берлек формаһында башҡорт әҙәби телендәге – һың, – һең ялғауы урынына асыуҙы һөйләшендә ниндәй ялғау ҡулланыла?

а) ң;

б) н;

в) ңң;

г) нн.

8. Асыуҙы һөйләшенең үҙенә генә хас "тос" һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе ниндәй?

а) бойҙай;

б) ишек;

в) ҡыҙ кеше;

г) һауыт-һаба.

9. Асыуҙы һөйләшенең ниндәй һөйләш йәки халыҡ теле менән оҡшаш яҡтары бар?

а) Арғаяш һөйләше;

б) Ғәйнә һөйләше;

в) Себер татарҙары;

г) Дала ҡаҙаҡтары.

10. Асыуҙы һөйләшенең үҙенә генә хас "нәкес" һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе ниндәй?

а) ялкау;

б) йәш;

в) кесе;

г) еләгер.

Текущий контроль № 6

Бирелгән һүҙҙәрҙе Көньяҡ диалекттың Өршәк һөйләшендә яҙығыҙ:

Һум – çом, таçтамал – таçтымал, ыумас – умас, балаһын – балаçыны, Бәләбәйҙән – Бәләбәйҙин, һеҙҙең – çеҙең, ылымыҡ – баҡа çейҙеге, алабуға – нишана алабуға, меңъяпраҡ – аҡпаш/аҡбаш, умыртҡалыҡ – арҡа çөйәге.

Текущий контроль №7

Көньяҡ диалект Эйек-Һаҡмар һөйләше

1. Эйек-Һаҡмар һөйләшенең Һаҡмар- Һүрән зонаһы ниндәй һөйләшсәләргә бүленә?

а. Юшатыр, Нөгөш, Һаҡмар, Һүрән һөйләшсәләре

б. Түбәнге Һаҡмар, Үрге Һаҡмар, Һүрән, Юрматы һөйләшсәләре

в. Түбәнге Һаҡмар, Үрге Һаҡмар, Һүрән һөйләшсәләре

2. Эйек-Һаҡмар һөйләшенең Һаҡмар- Һүрән зонаһы менән Эйек-Юшатыр зонаһы киçешкән урын ниндәй һөйләшсәгә ҡарай?

а. Эйек һөйләшсәһе

б. Һаҡмар һөйләшсәһе

в. Юшатыр һөйләшсәһе

3. Эйек-Һаҡмар һөйләшендә әҙәби телдәге [б] өнө урынына интервокал позицияла ниндәй өн ҡулланыла?

а. [б]

б. [п]

в. [в]

4. Эйек-Һаҡмар һөйләшендә ғәрәп һәм фарсы телдәренән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә һүҙ башындағы [ғ], [г] өндәре урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а. [ғ], [г]

б. [ҡ], [к]

в. [ҙ] [ç]

5. Эйек-Һаҡмар һөйләшенә хас күплек ялғауҙарын табығыҙ:

а. -лар/-ләр, -нар/-нәр

б. –тар/-тәр, ҙар/-ҙәр, -дар/-дәр

в. –тар/-тәр, ҙар/-ҙәр, -дар/-дәр

Текущий контроль №8

Көньяҡ диалект Урта һөйләш

1. лт, мт, нт, ңт диссимилятив өн ҡушылмалары Көньяҡ диалекттың ҡайһы һөйләше өсөн хас.

а. Эйек- Һаҡмар һөйләше

б. Урта һөйләш

в. Дим һөйләше

2. Урта һөйләштә төбәү килештәге зат алмаштары ниндәй формала ҡулланыла.

а. Минеңә, һинеңә, аныңа

б. Мейә, сейә

в. Минегә, синегә, аныға

3. Урта һөйләштә сифаттарҙың артыҡлыҡ дәрәжәһен яһауҙа ниндәй киҫәксәләр ҡулланыла

а. Иң, бик, үтә

б. Бигерәк, ифрат, иң

в. Айауһыҙ, ҙерә/зерә, шау

4. Профессор С.Ф.Миржанова урта һөйләште ниндәй өс һөйләшсәгә айыра?

а. Инйәр, Еҙем, Ҡырмыҫҡалы һөйләшсәләре

б. Үрге Инйәр, Түбәнге Инйәр, Түбәнге Еҙем

в. Ҡатай, табын һәм дыуан-табын

Текущий контроль №9

Төньяҡ-көнбайыш диалект Ҡариҙел һөйләше

1. *Башымдағы шәлем бәләкәйерәк* һөйләме Ҡариҙел һөйләшендә нисек була?

а. *Башымдағы шалым бәләкәс*

б. *Пашымдағы шәлем пәләкәйерәк*

в. Пашылдағы шәлем пелкейрәк

2. Ҡариҙел һөйләшендә әҙәби телдәге һ, ç өндәре урынына ниндәй өн ҡулланыла

а. с

б. ч

в. з

3. ҡалала, ҡаланан һүҙҙәре ҡариҙел һөйләшендә нисек яңғырай

а. ҡалада, ҡаладан

б. ҡалала, ҡаланан

в. ҡалаҙа, ҡалаҙан

4. Ҡариҙел һөйләшендәге Лаштыр майаш сүмесе сонтоҡта һөйләме әҙәби телдә нисек була.

а. Май сүмесе соланда

б. Иçке сүмес (дуршлаг) һандыҡта

в. Лапшайған май сүмесе һандыҡта

Текущий контроль №10

Урта Урал һөйләше

1. Башҡортостан республикаһының ҡайһы районының төньяҡ өлөшө Урта Урал һөйләшенә ҡарай?

а) Хәйбулла районы

б) Мәсетле районы

в) Күгәрсен районы

2. Урта Урал һөйләшенең төп фонетик үҙенсәлеге нимә менән бәйле?

а) тартынҡыларҙың үҙгәреше менән;

б) һуҙынҡыларҙың үҙгәреше менән;

в) ялғауҙарҙың үҙгәреше менән/

3. Урта Урал һөйләшендә ниндәй аффикс һүҙ яһаусы һәм форма яһаусы аффикс булып тора?

а) -лыҡ/-лек

б) -ҡый/-кей

в) -ҡай/-кәй

4. Урта Урал һөйләшендә әҙәби телдәге б урынына:

а) П ҡулланыла

б) М ҡулланыла

в) Н ҡулланыла

5. Урта Урал һөйләшендә әҙәби телдәге ы,у ниндәй өн менән алмаша?

а) О өнө менән

б) И өнө менән

в) А өнө менән

6. Әҙәби телдәге мәрйен һүҙе Урта Урал һөйләшендә нисек яҙыла?

а) мәржен

б) мерйән

в) мәрйән

7. Урта Урал һөйләшендәге мис (бис) һүҙе нимә аңлата?

а) мейес

б) бейеүсе

в) бик

8. Әҙәби телдәге сәтләүек һүҙе Урта Урал һөйләшендә нимә аңлата?

а) сәк-сәк

б) икмәк

в) бауырһаҡ

Урта Урал һөйләшендәге мейә һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе:

а) мейе

б) миңә

в) мөрйә

9. Әҙәби телдәге өкө һүҙе Урта Урал һөйләшендә:

а) туҡмаҡбаш

б) май сыпсығы

в) бөкәй

Текущий контроль №11

Төньяҡ-көнбайыш диалект Ғәйнә һөйләше

1. Ғәйнә һөйләшенә ниндәй райондар ҡарай?

а) Башкортостан республикаһының Нуриман, Иглин, Благовещен,Өфө, Ырымбур өлкәһенең Красногвардеецк һәм Александровка райондары;

б) Башкортостан республикаһынын Мәсетле районының (көньяҡ өлөшө), Дыуан, Ҡыйгы, Салауат, Балаҡатай райондары;

в) Пермь крайынын көньяҡ - Барҙа, Чернушка, Уҫы, Пермь, Октябрь, Нынва, Уйын райондары инә.

2. «Балайылга» һүҙе ғәйнә һөйләшендә ниндәй мәғәнә бирә:

а) йылга башы

б) шишмә

в) күл.

3. Әҙәби телдәге -НЫҠЫ/, -неке, -ҡы, -ге ялғауҙары урынына, ғәйнә һөйләшендә ниндәй ялғау ҡулланыла:

а) -ның, -нең

б) -дың, -дең

в) –ҙың, -ҙең

4. Әҙәби телдәге «менән» бәйләүесе, ғәйнә һөйләшендә ниндәй формаларҙа килә:

а) белән, менән

б) бели, менен

в) беле, бели, белен

5. Әҙәби телдәге -да баһа/-дә баһа киҫәксәләре урынына, ғәйнә һөйләшендә ниндәй киҫәксәләр ҡулланыла:

а) -ҡый, - кий, -ҡы, -ҡу, -ке, -кәй, -кә

б) -тый, -тей, -кәй, -ҡай

в) -дәһә, -даһа

6. «Бәләкәй, белмәйем, йоҡо» һүҙҙәрен Ғәйнә һөйләшенә үҙгәртһәң нисек була:

а) белкей, белмәм, йоҡ

б) белкий, белмим, йоко

в) бәләкий, белмәм, йоҡ

7. Әҙәби телдәге «ыласын» һүҙен Ғәйнә һөйләшенә үҙгәртһәң нисек әйтелә:

а) лачын

б) алачын

в) алачын

8. Әҙәби телдәге «һ», «ç» өндәре, Ғәйнә һөйләшендә ниндәй өнгә тап килә:

а) с

б) ҙ

в) з

9. Ғәйнә һөйләшенә эйәлек килеш аффикстары урынына ниндәй ялғау ҡулланыла:

а) -ныҡы, -неке

б) -ҙыҡы, -ҙеке

в) ялғау ҡушылмай

10. Ғәйнә һөйләшендә -ғас, -гәс ялгаулы хәл ҡылымдарында һәм башҡа осрактарҙа ниндәй өн осрай:

а) с

б) д

в) з.

Текущий контроль №12

Төньяҡ-көнбайыш диалект Танып һөйләше

1. Балтас, Борай, Мишкә, Дүртөйлө, Тәтешле районданрында ниндәй һөйләштә һөйләшәләр?

а) Ҡыҙыл һөйләшендә;

б) Асыуҙы һөйләшендә;

в) Танып һөйләшендә.

2. Танып һөйләшендә әҙәби телдәге с өнө урынында ниндәй өндәр ҡулланыла?

а) ҙ, д, т;

б) h, ч, ҙ;

в) ç, h, ч;

3. Танып hөйләшендә ҡайһы осраҡта –ғайны, –гәйне аффикстары ҡулланыла?

а) хәҙерге заманды белдереү өсөн;

б) күптән үткән заманды белдереү өсөн;

в) киләсәк заманды белдереү өсөн;

4. Танып hөйләшендәге ләпәк hүҙе әҙәби телдә ниндәй hүҙҙе аңлата?

а) батҡаҡ;

б) буран;

в) нигеҙ.

5. Бына юк ласа hүҙбәйләнеше ниндәй hөйләшкә ҡарай?

а) Әй hөйләше;

б) Егән hөйләше;

в) Танып hөйләше.

Текущий контроль №13

Төньяҡ-көнбайыш диалект Түбәнге Ағиҙел–Ыҡ hөйләше

1. Түбәнге Ағиҙел– Ыҡ hөйләше ниндәй hөйләштәргә яҡын тора?

а) Дим, Танып, Ғәйнә hөйләштәре;

б) Ҡариҙел, Егән, Ҡыҙыл hөйләштәре;

в) Урта Урал, Танып, Ғәйнә hөйләштәре.

2. Түбәнге Ағиҙел– Ыҡ hөйләше ниндәй районддарҙы үҙ эсенә ала?

а) Ҡалтасы, Баҡалы, Саҡмағош, Бүҙәк, Шаран, Туймазы h. б.;

б) Учалы, Белорет, Баймаҡ, Әбйәлил h. б.;

в) Балтас, Борай, Миәкә, Дүртөйлө h. б.;

г) Асҡын hәм Ҡариҙел районддары.

3. Түбәнге Ағиҙел– Ыҡ hөйләшендә башҡа телдәрҙән үҙләштерелгән hүҙҙәрҙә hәм кеше исемдәрендәге з өнө нидәй өнгә йәки өндәргә күсә?

а) ҙ;

б) ҙ;

в) с, ç;

г) ҙ,ҙ;

4. Түбәнге Ағиҙел- Ык һөйләшендә әҙәби телдәге һүҙ һәм ижек башындағы Й өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а) ч;

б) ж;

в) ҙ;

г) ҙ.

5. Түбәнге Ағиҙел- Ык һөйләшендә әҙәби телдәге төп башҡорт һүҙҙәрендә С өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а) ç;

б) ҙ;

в) ч;

г) ж.

6. Түбәнге Ағиҙел- Ык һөйләшендә әҙәби телдәге һүҙҙәрҙәге килеш ялғауҙарында ң өнө урынына ниндәй өн ҡулланыла?

а) м;

б) н;

в) л;

г) дөрөç яуап юк.

7. Түбәнге Ағиҙел- Ык һөйләшендәге күшәүер һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе.

а) ялкау;

б) шәп;

в) кыйыу;

г) етеҙ.

8. Түбәнге Ағиҙел- Ык һөйләшендә әҙәби телдәге ЗАМАН һүҙе ниндәй формала килә?

а) ҙаман;

б) даман;

в) аман;

г) шул ук.

9. Түбәнге Ағиҙел- Ык һөйләшендә әҙәби телдәге БАЛДАҠ һүҙе ниндәй формала килә?

а) балтаҡ;

б) баллаҡ;

в) балҡаҡ;

г) дөрөҫ яуап юк.

10. Түбәнге Ағиҙел- Ыҡ һөйләшендәге ЫРҠЫМ БИРМӘҮ һүҙенең әҙәби телдәге мәғәнәһе.

а) иғтибар итмәү;

б) ярҙам итмәү;

в) вакыт бүлмәү;

г) дөрөҫ яуап юҡ.

Критерии оценки (в баллах) *(должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

За каждый правильный ответ в тесте студент получает 0,25 балла. За тестовые задания студент в итоге может набрать максимум 20 баллов.

Тесты для рубежного контроля

Рубежный контроль № 1

Диалектологияны өйрәнеү тарихынан тест

1. Башҡорт телендә тау һәм дала диалекттары бар тип күрһәтеүсе ғалим.

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. В.В. Радлов Г. Ж. Кейекбаев

2. Өфө губернаһы башҡорттарының телен көнбайыш һәм көнсығыш һөйләштәренә бүлеүсе ғалим

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. В.В. Радлов Г. Ж. Кейекбаев

3. Башҡорт диалекттарын беренсе булып өйрәнеүсе һәм башҡорт диалектологияһының ғилми нигеҙен һалыусы ғалим

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. Александр Бессонов Г. Ж. Кейекбаев

4. А.Г. Бессоновтың төньяҡ-көнсығыш башҡорттарының һәм көньяҡ-көнсығыш башҡорттарының наречиеһында һөйләшеүселәргә төбәп яҙған китаптары

а. "Букварь для башкир", "Төньяҡ төрки телдәренең фонетикаһы"

б. "Башҡорттар өсөн әлифба", "Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для северо-восточных башкир"

в. "Букварь для башкир", "Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для юго-восточных башкир"

г. "Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для северо-восточных башкир", "Первая после букваря книжка для чтения и практические первоначальные уроки для юго-восточных башкир"

5. Ғәббәс Дәүләтшин башҡорт теленең диалекттарын түбәндәгесә классификациялай:

а. Көньяҡ диалект б. Юрматы, ҡыуаҡан, әйле диалекты

в. Көнсығыш диалект г. Юрматы, ҡыуаҡан, әйле, салйот, табын, дим диалекты

6. Т.Ғ.Байышев башҡорт телен ниндәй үҙенсәлектәре буйынса 7 һөйләшкә булә

а. Фонетик үҙенсәлектәр б. Морфологик үҙенсәлектәр

в. Лексик үҙенсәлектәр г. Фонетик, морфологик үҙенсәлектәр

7. Башҡорт телен 2 – көньяҡ һәм көнсығыш диалектҡа бүлеп өйрәнеүсе ғалим

А. М. Ҡашғари Б. Николай Катанов

В. В.В. Радлов Г. Ж. Кейекбаев

8. Башҡорт телендә 3 диалект барлығын иҫбат итеүсе ғалим

а. Н.Ишбулатов б. Ж.Кейекбаев в. Н.Мәксүтова г. С.Миржанова

9. 2011 йылда донъя кргән "Башҡорт диалектологияһы" уҡыу ҡулланмаһының авторы

а. Н.Ишбулатов б. Р.Шәкүрв. Н.Мәксүтова г. С.Миржанова

10. "Башҡорт теленең диалектологик атласы" нисәнсе йылда донъя күрә

а. 1970 б. 2002 в. 2005 г.2011

Рубежный контроль № 2

Көнсығыш диалект

1. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә төбәү килеш ялғауы –ҡы/-ке, -ғы/-ге формаһында килә.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

2 . Апый, әсей, атый формалары Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшенә ҡарай.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

3. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә әшәк, май соңғыртыу, ситаҡа лексемалары осрай.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

4. Симейәм йүр булды һөйләме Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшенә ҡарай.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

5. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә үгеҙсәй – похожий на быка, бүресәй – похожий на волка формалары ҡулланыла.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

6. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә с өнө һүҙ аҙағындағы ш өнө йоғонтоһонда ш өнөнә күсә.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

7. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләшендә бит раҫлау киҫәксәһе менән параллель рәүештә ҡуй киҫәксәһе ҡулланыла.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

8. Көнсығыш диалекттың ҡайһы һөйләше Учалы районы типтәр-башҡорт ауылдарының йәнле һөйләү телен берләштерә.

А. Ҡыҙыл б. Әй в. Мейәс г. Асыуҙы

9. Әй һөйләшенең ниндәй һөйләшсәһендә һ өнө урынына ç өнө ҡулланыла.

А. Петрушка һөйләшсәһе Б. Лапаç һөйләшсәһе
в. Лағыр һөйләшсәһе г. Дыуан–мәсетле һөйләшсәһе

Критерии оценки (в баллах) *(должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):*

За каждый правильный ответ в тесте студент получает 1 балл. За тестовые задания студент в итоге может набрать максимум 20 баллов.

Задания для поощрительных баллов

1. Тыуған ауылым һөйләшенең фонетик, морфологик, лексик үҙенсәлектәре.
2. Әҙәби әçәрҙәрҙә ҡулланылған диалектизмдарҙың персонаждың телмәрен индивидуалләштереүҙәге роле.
3. Диалект һәм әҙәби тел.
4. Т.Ғарипова әçәрҙәрендә ҡулланылған диалектизмдар.
5. З.Биишеваның “Мөхәббәт һәм нәфрәт” әçәрендә диалект һүҙҙәренең бирелеше.
6. Башҡорт телендә һәм уны диалекттарында һ өнө.
7. Башҡорт теле дәрестәрендә лексик диалектизмдарҙы өйрәнеү.
8. Диалектизмдарҙың әҙәби әçәрҙәге роле.
9. Көньяҡ диалекттың фонетик үҙенсәлектәре.
10. Көнсығыш диалекттың лексик үҙенсәлектәре.
11. Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм башҡорт әҙәби теле (сағыштырма анализ).
12. Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм татар әҙәби теле.
13. Йөн, дебет (мамыҡ), күн, тире эшкәртеүгә, киндер һуғыуға бәйле һүҙҙәр. Уларҙы эшкәртеү өсөн ҡулланылған ҡорамалдарҙың атамалары.
14. Йорт–ҡаралты, йыһаз атамалары.
15. Һауыт–һаба, аҙыҡ-түлек өлкәһенә ҡараған һүҙҙәр.

16. Кейем-һалымды белдергән һүҙҙәр.

17. Нумератив һүҙҙәр, уларҙы ҡулланыу үҙенсәлектәре.

Критерии оценки (в баллах) (должны строго соответствовать рейтинг плану по макс. и мин. колич. баллов и только для тех, кто учится с использованием модульно-рейтинговой системы обучения и оценки успеваемости студентов):

- 8-10 баллов выставляется студенту, если по одной из вышеперечисленных тем подготовлен доклад, отвечающий требованиям такого рода работ, студент свободно владеет терминологическим аппаратом, высказывает свою точку зрения по проблеме, аргументировано отвечает на вопросы;

- 5-7 баллов выставляется студенту, если по одной из вышеперечисленных тем подготовлен доклад, отвечающий требованиям такого рода работ, студент владеет терминологическим аппаратом, свою точку зрения по проблеме не имеет, скованно отвечает на вопросы;

- 2-4 баллов выставляется студенту, если по одной из вышеперечисленных тем подготовлен доклад, отвечающий требованиям такого рода работ, свою точку зрения по проблеме не имеет, не может отвечать на дополнительные вопросы.

5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины

5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины

Основная литература:

1. Шәкүр, Р. З. Башҡорт диалектологияһы / Р. З. Шәкүр .— Өфө : Китап, 2012 .— 240 б. (12 экз.)

2. Башкирская диалектология [Электронный ресурс] : метод. указания / БашГУ; сост. З. Ф. Шайхисламова .— Уфа : РИЦ БашГУ, 2012 .— Электрон. версия печ. публикации .— На башкирском языке .— Доступ возможен через Электронную библиотеку БашГУ .— <URL:https://elib.bashedu.ru/dl/corp/ShaihislamovaBashkirDialektologiya.pdf>.

3. Башкирская диалектология [Электронный ресурс] : метод. указания / БашГУ; сост. З. Ф. Шайхисламова .— Уфа : РИЦ БашГУ, 2012 .— Электрон. версия печ. публикации .— На башкирском языке .— Доступ возможен через Электронную библиотеку БашГУ .— <URL:https://elib.bashedu.ru/dl/corp/ShaihislamovaBashkirDialektologiya.pdf>.

Дополнительная литература:

4. Баишев Т.Г. Башкирские диалекты в их отношении к литературному языку. –Уфа: Гилем, 2006. – 132 с. (4 экз.)

5. Максютова, Н.Х. Башкирские говоры, находящиеся в иноязычном окружении [текст] : учеб. пособие / Н.Х. Максютова .— Уфа : Китап, 1996 .— 287 с. (1 экз.)

6. Максютова Н.Х. Восточный диалект башкирского языка (в сравнительно-историческом освещении). – М.: Наука, 1976. 292 с.(1 экз.)

7. Миржанова С.Ф. Северо-западный диалект башкирского языка: Формирование и современное состояние. – Уфа: Китап, 2006. – 296 с. (3 экз.)

6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине

Наименование специальных* помещений и помещений для самостоятельной работы	Оснащенность специальных помещений и помещений для самостоятельной работы	Перечень лицензионного программного обеспечения. Реквизиты подтверждающего документа
1. ***учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа:*** **аудитория** №215. Лаборатория иностранных языков, № 414 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 417 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 420 (учебно-лабораторный корпус). ***2.учебная аудитория для проведения групповых и индивидуальных консультаций:*** аудитория № 414 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 417 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 420 (учебно-лабораторный корпус). ***3. учебная аудитория для текущего контроля и промежуточной аттестации:*** аудитория № 414 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 417 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 420 (учебно-лабораторный корпус). ***4. помещение для самостоятельной работы:*** аудитория № 313 (учебный корпус), аудитория № 325 (учебно-лабораторный корпус), аудитория №248 (учебно-лабораторный корпус), ***5. помещение для хранения и профилактического обслуживания учебного оборудования:*** аудитория № 503 (учебно-лабораторный корпус), аудитория № 507 (учебно-лабораторный корпус).	**Аудитория № 414** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебное оборудование, наборы демонстрационного оборудования, учебно-наглядные пособия с тематическими иллюстрациями, доска, стенд, трибуна, мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 417** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебное оборудование, наборы демонстрационного оборудования, учебно-наглядные пособия с тематическими иллюстрациями, доска, стенд, трибуна, мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 420** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебное оборудование, наборы демонстрационного оборудования, учебно-наглядные пособия с тематическими иллюстрациями, доска, стенд, трибуна, мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 313** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, компьютерная техника с возможностью подключения к сети «Интернет» и обеспечением доступа в электронную информационно-образовательную среду	1.Операционная система «Альт Образование» на базе Linux 4.9. Лицензионный договор на свободное программное обеспечение 2. Антивирус Касперского Kaspersky Endpoint Security Договор№ 1004/19 от 10.04.2019 3. LibreOffice 6.2.0 свободно распространяемый офисный пакет (Mozilla Public License Version 2.0) 4. Система дистанционного обучения Moodle 3.6 Свободное программное обеспечение (GNU GENERAL PUBLIC LICENSE)

	Сибайского института (филиала) УУНиТ, экран настенный **Аудитория № 325** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, компьютерная техника с возможностью подключения к сети «Интернет» и обеспечением доступа в электронную информационно-образовательную среду Сибайского института (филиала) УУНиТ, экран настенный **Аудитория № 215** Лабораторное оборудование. Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, учебно-наглядные пособия, доска, компьютеры объединенные в локальную сеть с выходом в Интернет – 15 шт., мультимедиа-проектор BenQ MX502, переносный напольный экран Appolo-t STM-1103, ноутбук Toshiba **Аудитория № 248** Учебная и специализированная мебель, технические средства обучения, компьютерная техника с возможностью подключения к сети «Интернет» и обеспечением доступа в электронную информационно-образовательную среду Сибайского института (филиала) УУНиТ, экран настенный **Аудитория № 503** Столы – 2 ед. **Аудитория № 507** Столы, стеллажи.	

Приложение № 1

ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ

дисциплины БАШКИРСКАЯ ДИАЛЕКТОЛОГИЯ на 3 семестр
(наименование дисциплины)
заочной формы обучения
форма обучения

Вид работы	Объем дисциплины
Общая трудоемкость дисциплины (ЗЕТ / часов)	2/72
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	10,2
лекций	4
практических/ семинарских	6
лабораторных	
других (групповая, индивидуальная консультация и иные виды учебной деятельности, предусматривающие работу обучающихся с преподавателем) (ФКР)	0,2
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР)	57,8
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	
Учебных часов на подготовку к экзамену/зачету/дифференцированному зачету (Контроль)	4

Форма(ы) контроля:
Зачет 3 семестр

№ п/п	Тема и содержание	Форма изучения материалов: лекции, практические занятия, семинарские занятия, лабораторные работы, самостоятельная работа и трудоемкость (в часах)					Основная и дополнительная литература, рекомендуемая студентам (номера из списка)	Задания по самостоятельной работе студентов	Форма текущего контроля успеваемости (коллоквиумы, контрольные работы, компьютерные тесты и т.п.)
		Всего	ЛК	ПР/СЕМ	ФКР	СРС			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Диалектология фәне, уның өйрәнеү объекты, бурыстары. Диалекталь берәмектәр: диалект, һөйләш, һөйләшсә. Диалекттарҙы һәм һөйләштәрҙе өйрәнеүҙең әһәмиәте. Диалектология һәм бүтән фән тармаҡтары.	7	1	1		8	1, 2, 3, 4	Темы для докладов	Доклад
2.	Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыу шарттары. Башҡорт теленең һәм диалекттарының башҡа төрки телдәргә мөнәсәбәте. Диалект һәм һөйләштәрҙе айырғыс критерийҙар. Диалекттарҙың әҙәби телгә мөнәсәбәте. Диалект һәм һөйләштәрҙе өйрәнеү методтары.	7	1	1		8	1, 2, 3, 4	Занятие № 1. Башҡорт диалект һәм һөйләштәренең формалашыу шарттары	Устный опрос
3.	Башҡорт диалекттарын өйрәнеү тарихы: А.Г.Бессонов, М. Ҡулаев һәм Н.К. Дмитриевтың эшмәкәрлеге. Ғәббәс Дәүләтшин, Т.Ғ. Баишев һәм Ж.Ғ. Кейекбаев классификациялары.	7				8	1, 2, 3, 4	Занятие № 2. Башҡорт диалекттарын өйрәнеү һәм төркөмләү,	Устный опрос, тестирование

								Рубежный контроль № 1	
4.	Башҡорт теленең диалекттар системаһы һәм уны классификациялау мәсьәләһе: Н.Х. Ишбулатов, Н.Х. Мәҡсүтова, С.Ф. Миржанова, Р.З.Шәкүров һ.б. хеҙмәттәре.	8		1		8	1, 2, 3, 4	Занятие № 2. Башҡорт диалекттарын өйрәнеү һәм төркөмләү, Рубежный контроль № 1	Устный опрос, тестирование
5.	Көнсығыш диалект. Биләгән территорияһы, халыҡтың ырыу-ҡәбилә составы. Диалекттың төп фонетик, морфологик, лексик үһенсәлектәре. Көнсығыш диалект составындағы һөйләштәр: Әй, Мейәс, Ҡыҙыл, Асыуҙы, Арғаяш һәм Салйот һөйләштәре; уларҙың фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре.	14	1	1		7	1, 2, 3, 4, 6	Занятие № 3. Көнсығыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр, Задания для контрольной работы 1, 3, 4, 5; Текущий контроль № 1, №2, №3, №4, №5; Рубежный контроль № 2.	Устный опрос, тестирование, письменная работа
6.	Көньяҡ диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр: Эйек-Һаҡмар, Дим, Өршәк, Урта, Егән һөйләштәре һәм уларҙың фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәре	14	1	1		6	1, 2, 3, 4, 5	Занятие № 4. Көньяҡ диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр, Задания для контрольной работы1, 3, 4, 5; Текущий контроль № 6,	Устный опрос, тестирование, письменная работа

								№7, №8	
7	Төньяҡ-көнбайыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр: Ҡариҙел, Урта Урал, Ғәйнә, Танып, Түбәнге Ағиҙел-Ыҡ һөйләштәре. Уларҙы башҡа һөйләштәрҙән айырып тороусы фонетик, морфологик һәм лексик үҙенсәлектәр. Был һөйләштәргә булған ҡараштар.	14		1		6	1, 2, 3, 4, 7	Занятие № 5. Төньяҡ – көнбайыш диалект һәм уға ҡараған һөйләштәр, Задания для контрольной работы 1, 3, 4, 5; Текущий контроль №9, №10, №11, №12, №13.	Устный опрос, тестирование, письменная работа
	Зачет	1			0,2	6,8			
	Всего часов:	72	4	6	0,2	57,8			